

מבט על, גיליון 1341, 29 ביוני 2020

סוער בים התיכון: חזרתו של הסכסוך הטורקי-יווני לקדמת הבמה

גליה לינדנשטראוס ורמי דניאל

בעקבות החתימה על ההסכם לתיחום הגבול הימי בין טורקיה לממשלת ההסכמה הלאומית בלוב, אשר מתעלם בין היתר מהטענה היוונית ולפיה לרודוס ולכרתים זכות למים כלכליים, אנקרה מאיימת לשלוח בחודשים הקרובים ספינות קידוח לאזור שבו נמצאים איים אלו. טורקיה כבר מימשה בעבר איומים דומים כאשר שלחה ספינות קידוח למים הכלכליים של קפריסין. האיום הטורקי לשלוח ספינות קידוח מגיע על רקע מחלוקת ארוכת שנים בין טורקיה ליוון על אודות תיחום המים הכלכליים ביניהן והריבונות על חלק מהאיים היוונים. גורמי מתיחות נוספים בין טורקיה ליוון הם כוונת טורקיה להפוך את מבנה האיה סופיה שבאיסטנבול למסגד, והניסיון הטורקי לשנע פליטים מסוריה לגבול בין המדינות. התגברות המתח ביחסי טורקיה-יוון הייתה בין נושאי הדיון במהלך ביקור ראש ממשלת יוון בישראל ב-16 ביוני. לאור יחסיה המתהדקים עם יוון, ספק אם ישראל תוכל להישאר אדישה מול התפתחויות אלו. ביוון אף מזהירים את ישראל, שאם טורקיה תכניע את יוון בסוגיות אלה יגבר ביטחונה העצמי, ואז גם יגבר האיום שהיא מהווה לישראל.

ביקורו בישראל ב-16 ביוני של ראש ממשלת יוון, קיריאקוס מיצוטקיס, במסגרת המפגש הבין-ממשלתי (G2G) הרביעי בין המדינות, היה ראוי לציון בכמה מובנים. ראשית, הייתה זו נסיעתו הראשונה של מיצוטקיס מחוץ ליוון מאז תחילת משבר הקורונה, והיא נועדה בין היתר לקבוע תאריך יעד לחידוש התיירות בין המדינות. התאריך אשר נקבע בפגישה הוא 1 באוגוסט, אף שספק אם יעד זה יתממש, בין היתר עקב התחלואה הגוברת בקורונה בישראל. שנית, בעת הביקור נשמעו מספר התבטאויות נגד טורקיה. כך למשל, מיצוטקיס, בראיון ל**ידיעות אחרונות**, אמר כי "טורקיה מסכנת את היציבות באזור. מטרתה לשלוט, פוליטית וצבאית, בכל מזרח הים התיכון... טורקיה מוזמנת לוותר על החלומות האימפריאליסטים שלה ולשתף איתנו פעולה, אך רק כשותף שווה ושומר חוק - ולא כבריון השכונתי." היועץ לביטחון לאומי של יוון, אלכסנדרוס דיאקופולוס, אמר לרשת **I-24** במהלך הביקור כי "אם יוון תיכנע...אם הם [הטורקים] יצליחו להוציא אותנו מהתמונה, בנקודה מסוימת ישראל תסבול וטורקיה תהפוך לאיום על ישראל, גדול יותר מזה האיראני". התבטאויות אלו מעידות בין היתר על התגברות המתח ביחסים בין טורקיה ויוון בשנתיים האחרונות ועל כך שקשה יהיה לישראל להישאר אדישה אל מול התפתחויות אלו, כיוון שאפשר שביטחונה העצמי הגובר של אנקרה יבוא לידי ביטוי גם בצעדים שליליים בהקשר הישראלי.

סוגיית השליטה באיים שנמצאים בים האגאי ובים התיכון מהווה נקודת חיכוך בין טורקיה ליוון כבר עשרות שנים. בנוסף למחלוקת בין שתי המדינות לגבי הריבונות על חלקם, קיימת גם אי-הסכמה בסיסית לגבי תיחום הגבולות הימיים. אנקרה מסרבת לחתום על אמנת האומות המאוחדות לחוק הים, וטוענת שהגדרה הוגנת של הגבולות הימיים בים התיכון צריכה לתת משקל רב יותר לחוף הארוך שלה מאשר לאיים היוונים המפוזרים, ואף שיש לפעמים להתעלם

מקיומם של איים אלה. נושא זה נעשה טעון יותר בחודשים האחרונים, אחרי שנחתם בנובמבר 2019 הסכם בין טורקיה לממשלת ההסכמה הלאומית בלוב, שבו נקבע הגבול הימי בין שתי המדינות לפי קווי העמדה הטורקית, בניגוד לטענות היווניות כי אין ללוב ולטורקיה בכלל גבול משותף בים התיכון.

בסוף מאי הודיעה טורקיה על אודות תוכנית קידוחים באזור הכלכלי הבלעדי שהיא קיבלה לפי ההסכם עם לוב, ובמיוחד בצמוד לאיי כרתים ורודוס. יוון, שרואה בתוכנית זאת פרובוקציה וניסיון לפגוע בריבונות שלה, הבהירה בבירור את התנגדותה לקידוחים הטורקים המתוכננים ומגייסת את בעלות הברית שלה לגינוי הפעילות הטורקית באזור. השגריר הטורקי ביוון, לעומת זאת, הודיע שמדינתו לא מתכוונת לוותר על הקידוחים ושר החוץ הטורקי שב ואמר שלא לכל האיים היוונים יש מדף יבשתי. כיוון שסוגיה זאת נוגעת במה שכל צד רואה כעקרוני מבחינת הריבונות שלו, ואחרי שטורקיה הוכיחה את נחישותה במקרה דומה של קידוחים סביב קפריסין, נראה שהצדדים יתקשו לנקוט ויתורים משמעותיים בנושא. זאת, למרות ששניהם ציינו שהם מוכנים לדיאלוג וב-26 ביוני קיימו ביניהם מיצוטקיס ונשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, שיחת טלפון שבה דנו במגוון נושאים.

עוד סוגיה שמעוררת מחלוקת וזעם בצד היווני היא התגברות ההתבטאויות של גורמים רשמיים בטורקיה הרומזים על הפיכתו הקרובה של מבנה האיה סופיה באיסטנבול למסגד. איה סופיה, אשר מוגדרת כאתר מורשת עולמי על ידי ארגון אונסק"ו, היא כנסיה יוונית אורתודוקסית מהתקופה הביזאנטית, נחשבת אחד המבנים המסמלים את אותה אימפריה ומהווה חלק חשוב מהמורשת היוונית. לאחר כיבוש קונסטנטינופול ב-1453 על-ידי האימפריה העות'מאנית הפך המבנה למסגד. ב-1934, בעקבות החלטה של מייסד הרפובליקה הטורקית, מוסטפא כמאל אטאטורק, הפך המקום למוזיאון. מאז מהווה הפיכתו מחדש למסגד אחד המאבקים הסמליים החשובים של הגורמים האסלאמיים השמרנים בטורקיה. בשנים האחרונות התחילה הרשות לענייני דת בטורקיה, הדיאנט, לתמוך ברעיון ומאז 2016 היא מקיימת באיה סופיה קריאה בקוראן מעת לעת, המשודרת על ידי רשות השידור הממלכתית הטורקית. הקמפיין להפיכת איה סופיה למסגד זוכה לפופולריות בקרב הציבור - על-פי סקר שנערך ביוני בהזמנת אחד העיתונים המקורבים לממשלה, כ-73 אחוזים מהמשיבים תמכו בהפיכת המבנה למסגד, והתמיכה גורפת במיוחד בקרב תומכי מפלגת הצדק והפיתוח. ב-2019 התבטא ארדואן, שהייתה זו טעות גדולה להפוך את המסגד למוזיאון. במאי השנה, סביב ציון יום כיבוש קונסטנטינופול, שוב זכה הנושא להתייחסות. בית משפט טורקי צפוי לדון שוב בעתירות בעניין והתקשורת המקומית מציינת את 15 ביולי כתאריך פתיחה אפשרי. בעקבות ביקורת מצד יוון אמר ארדואן שאם "יוון לא תדע את מקומה, טורקיה יודעת איך להגיב".

גורם מתח נוסף בין המדינות היה המשבר במאס השנה סביב שינוע הפליטים המכוון מצד אנקרה לגבול בין טורקיה ויוון. טורקיה, אשר בשטחה יותר משלושה וחצי מיליון פליטים מסוריה, מנסה להגביר את הלחצים על האיחוד האירופי לסייע לה כלכלית ומדינית על מנת להתמודד עם הסוגיה ולמנוע מעבר פליטים נוספים אליה, בפרט ממחוז אידליב שבסוריה. בסוף פברואר הודיעה אנקרה שלא תעצור יותר פליטים מלעבור את הגבול ואף היו פעולות מאורגנות להביא פליטים באוטובוסים לגבול בין טורקיה ויוון. יוון הגיבה באמצעים כוחניים נגד הפליטים שניסו לחצות את הגבול, ועקב מגפת הקורונה והתרכזות תשומת הלב האירופית בהתמודדות עם

המחלה, אנקרה החליטה באמצע מארס לחזור בה מהצעד. יחד עם זאת, נראה שהאיום לעודד את הפליטים שוב לחצות את הגבול נותר על השולחן, ומכיוון שיוון היא הנפגעת הראשונה ולעיתים העיקרית מהצעדים הטורקיים בהקשר זה, המתח סביב הנושא נותר גבוה.

הסכנה שהמתיחות הטורקית-יוונית תגיע לשיא בחודשים הקרובים צריכה לעורר דאגה גם בירושלים. לשתי המדינות אמנם ניסיון ארוך שנים בניהול הסכסוך ביניהן וסביר להניח שיוון תנסה להתמודד עם האיומים מאנקרה בלי להיגרר לעימות חזיתי צבאי עם טורקיה, וכן שהאינטרס הטורקי הוא להימנע מהסלמה משמעותית. אך הסכנה להתדרדרות לאלימות קיימת עקב האקטיביזם הטורקי, כמו גם הרצון היווני לשים גבולות לשאיפותיה של אנקרה. אם אנקרה ואתונה יגיעו לעימות מזוין נרחב, אתונה תצפה לתמיכה ישראלית שתהיה מעבר לביטויי תמיכה רטוריים בלבד, לאור התגברות שיתופי הפעולה הצבאיים בין המדינות. בנוסף, אחרי ההסכם עם ממשלת ההסכמה הלאומית בלוב מקדמת טורקיה גם חתימה על הסכם לתיחום הגבול הימי מול הרשות הפלסטינית. אף שאין להגזים במשמעות צעד כזה, הוא עשוי להוות מגבלה עבור ישראל ובאופן כללי להגביר את הפעילות הימית הטורקית בקרבת חופי ישראל. יוון חתמה לאחרונה על הסכם לתיחום הגבול הימי עם איטליה ומנהלת מגעים מתקדמים לחתימה על הסכם כזה עם מצרים. היא גם קיבלה תמיכה מצרפת, אשר אימצה לאחרונה עמדה תוקפנית יותר כלפי טורקיה, גם ביחס למעורבות בלוב וגם בקשר לפעילותה במזרח הים התיכון. משום שהן טורקיה והן יוון חברות בנאט"ו, דרושה יוזמה דיפלומטית אמריקאית לנסות ולהרגיע את המתחים ביניהן. יחד עם זאת, נראה שהקשב היום בווינגטון לאזור זה מוגבל, ולכן גוברת חשיבותו של הדיאלוג הישיר בין אנקרה לאתונה. בהינתן ההשלכות השליליות שיהיו לעימות חזיתי בין טורקיה ליוון על מזרח הים התיכון ומעבר לו, יש לשחקנים רבים אינטרס אסטרטגי לנסות ולתווך בסכסוך, ולכל הפחות להשתדל למתן את המתיחות הקיימת בין שתי המדינות, גם אם שורשיה רבים ועמוקים.